

RUHUMUZDA İNAT SONUNDA VUSLAT

METALAŞAN FUTBOL ÇAĞINDA
TRABZONSPOR TARAFTARI OLMAK

Gülmelek Doğanay

RUHUMUZDA İNAT SONUNDA VUSLAT

METALAŞAN FUTBOL ÇAĞINDA TRABZONSPOR TARAFTARI OLMAK

Gülmelek Doğanay

Genel Yayın Numarası: 370

ISBN: 978-605-2294-85-7

1. Basım, Temmuz 2022

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.©2022
Efil©2022

Bu kitabın tüm hakları saklıdır.
Herhangi bir şekil ya da yöntemle çoğaltılamaz.
Sertifika No: 45550

Kapak Fotoğrafı: Sevecen Tunç (Trabzonspor Kurumsal İletişim Koordinatörü), 2022

Genel Yayın Yönetmeni: Serenay Dıraz

Grafik Tasarım: Hatice Kübra Demirel

Baskı ve Cilt:

Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Ticaret Anonim Şirketi
Beytepe Köy Yolu No.3 Bilkent, Çankaya/Ankara
Telefon: 0312 266 44 10
Sertifika Nu.: 46519

EFİL YAYINEVİ

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.
Bağcılar Mahallesi Şemsettin Günlaltay Caddesi 283. Sokak Ata Apartmanı
No: 9/7 06670 Çankaya/Ankara Türkiye
Tel : (+90) 312 442 52 10
GSM : (+90) 530 108 99 76 Faks : (+90) 312 442 52 12

www.efilyayinevi.com • instagram.com/efilyayinevi • twitter.com/efilyayinevi

İÇİNDEKİLER

BİR SAHA ARAŞTIRMASINDAN DAHA FAZLASI	7
--	----------

FUTBOLDA HİPER-METALAŞMA SÜRECİ VE YERELLİK

Türkiye’de Modern Futbolun Gelişimi ve Değişimi: Amatör Futboldan Endüstriyel Futbola	13
Trabzonspor, İstanbul Kulüplerine Karşı: Metalaşan Futbol Eleştirisi	22
Metalaşan Futbola Karşı Yerelliğin Bayraklaştırılması: “Efsane Yıllar” ve Anadolululuk	37
Kent-Kulüp Özdeşleşmesi: “Biz”in Mekânı, Trabzon	62
Modern Stadyumlardan Spor Komplekslerine: Ortak Hafızanın Tüketim Mekânına Karşı Direnişi	69

TARAFTAR GRUPLARI YENİ TÜKETİCİ TARAFTARA KARŞI: ÇOĞUL TARAFTARLIKLAR

Taraftar Gruplarının Ortaya Çıkışı	79
Metalaşan Futbolun Taraftar Kültürü Üzerindeki Etkileri: Post-Fan Dönemi	83
Gerçek Taraftar “Biz”iz	89
Trabzonspor Taraftar Grupları Arasındaki Farklılaşma ve Klientalist İlişkiler	95

**TARAFTARLIK KÜLTÜRÜNÜN SAHNESİ:
TRABZONSPOR TRİBÜNLERİ**

Tarafarlık ve Gençlik İlişkisi	109
Tarafarlık Toplumsallaşma Sürecinde Öğrenilir	113
Tarafarlık Performanstır.....	120
Tarafarlık Erildir.....	133

SONUÇ: TRABZONSPOR TARAFTARINI ANLAMAK 145

KAYNAKÇA	150
Instagram Hesapları	160
Katılımcılar.....	161
DİZİN	162

Şampiyon takımın şampiyon taraftarına...

BİR SAHA ARAŞTIRMASINDAN DAHA FAZLASI

*Yıllar sonra güldü, hasretin tüm sokakları
Asıldı her yere, umudun şanlı bayrağı
Dillerde şarkılar, dalmışız en uzaklara
Ne güzel kavuşmak seninle şampiyonluğa¹*

Trabzon, tarihi, maalesef ki neredeyse yok olmak üzere olan mimarisi ve coğrafyasıyla Karadeniz'in ilgi çekici kentlerinden biridir; ancak onu özel kılan, herkes tarafından görülen ve bilinen bu özelliği değildir. Bu kenti anlayabilmeniz için, orada yaşayıp onu tüm duyu organlarınızla deneyimlemeniz gerekir. Trabzon, ona ne kadar direnirseniz direnin sizi kendisine çeker, benzetir ve bağlar. Bordo-mavi renkler artık iki uyumlu renk gibi gelir size. Trabzonspor-Galatasaray karşılaşmasını izlerken Trabzonspor'u desteklersiniz. Hâlbuki otuz beş yıldır Galatasaraylısınızdır ve sonra kendinizi önce Trabzon sonra da Trabzonspor taraftarları hakkında saha araştırmaları yaparken bulursunuz. Bu çalışma, benim on yıllık Trabzon deneyiminin bir parçası. 2018 yılında tamamladığım doktora tezimde gençlerin Trabzon kenti özelinde oluşturdıkları mekân aidiyetini analiz etmeye çalışırken, Trabzonspor'un söz konusu aidiyetin önemli bir unsuru olduğunu keşfetmiştim. Doktora tez jürimde yer alan Demet Lüküslü, Trabzonspor'un özel bir çalışmayı gerektirdiği uyarısında bulunmuştu, daha başka birçok önerisinin yanında. Dolayısıyla bu kitabı, biraz da Demet Lüküslü'ye borçluyum. Kendimi daima borçlu hissettiğim, eğitim ve akademisyenlik hayatım boyunca bende değerli ve derin izler bırakan hocalarımdan da bu kitabın ortaya çıkmasında büyük katkıları var. Onlara müteşekkirim. Kitabın tekrar eden okumalarında bana destek olan eşim Akın Doğanay ile yakın arkadaşım ve iyi bir Trabzonspor taraftarı olan Çağrı Çolak'a ne

1 Ne Güzel Kavuşmak Seninle Şampiyonluğa, Söz-Müzik: Vira, 2022.

kadar teşekkür etsem azdır. Ailem, arkadaşlarım ve tabii ki derinlemesine mülakatlara katılan ve katılımcılara ulaşmamı sağlayan Trabzonspor taraftarlarına, öğrenci yârenlerime teşekkürlerimi sunarım.

Her ne kadar bireysel deneyimlerim ve etkileşimlerim sonucunda kendimi Trabzonspor taraftarları üzerine çalışırken bulsam da, bu kitabın ortaya çıkmasının bir diğer gerekçesi Türkiye’de futbol taraftarlığı araştırmalarının büyük bir çoğunluğunun İstanbul’un üç büyük kulübü olarak bilinen Galatasaray, Fenerbahçe ve Beşiktaş taraftarlarına yoğunlaşmış olmasıdır (Erhart, 2011; Battini, 2012; McManus, 2013; Nuhrat, 2018a, 2018b; Irak, 2019; Turan ve Özçetin, 2019; Yıldırım, 2019; Erturan-Ogut, 2020; Serbes ve ESKİCUMALI, 2021 vb.). Pek azı Anadolu’daki kulüplerin taraftarları üzerinedir (Hacısoftaoğlu, Akcan ve Bulgu, 2012; Çakmak ve Çelik, 2016; Soydan, 2017; Sabah-Çelik, 2020; Sayılkan, Cansaran ve Sağlam, 2021 vb.). Trabzonspor taraftarına ilişkin kapsamlı bir çalışma neredeyse yoktur. Trabzonspor tribünleri kendine has bir özelliğe sahiptir. Hatta Duygu Hatipoğlu ve M. Berkay Aydın (2007: 181-184) Türkiye’deki tribünleri sınıflandırırken Trabzonspor tribünlerini başlı başına ayrı bir kültür olarak tanımlarlar.

Futbol, topluma egemen olan değerlerin ve ortak kültürün bir yansımasıdır. Onun analizi bize, oynandığı mahalle, kent, bölge, ülke veya kıta hakkında derinlikli bilgiler sunar. Futbolu toplumsal olandan ayrı teknik bir oyun olarak düşünmek hatalı olur. Futbol, eşitsiz güç ilişkileri içerisindeki mücadele ile birlikte yerel bir kültürün kendine has özelliklerinin de keşfedilmesini sağlar. Futbol sayesinde insanlar, yerel ve küresel aynılıklarını ve farklılıklarını hem keşfedebilir hem de ifade edebilir. Taraftarlık da küresel benzerlikler ile yerel farklılıkların stadyumlar ve medya aracılığıyla gösterildiği bir toplumsal olgu olarak belirir. Taraftar grupları hakkında yapılan ilk araştırmalar daha çok onların holigan kültürü içerisinde yorumlandı ve ötekileştirildiği çalışmalardan oluşur. Bu çalışmalar aslında futbol kültürü içerisindeki küçük bir azınlığa odaklanır. Bu alandaki öncü çalışmalar, Norbert Elias’ın “uygarlaşma süreci” kavramını ödünç alan Eric Dunning’e aittir (Magazine, 2007: 12). 1990’lardan itibaren ise, futbolun küreselleşmesi ve metalaşması ile birlikte taraftar kültürünün de değiştiği ve buna bağlı olarak holiganlı-

ğın ve genel olarak taraftarlığın futbol kültürü içerisinde değerlendirilmesi gerektiği fikri hâkim olmaya başlar.

Taraftarlık, onu deneyimleyenler tarafından farklı şekilde anlaşıldırılır. Bu nedenle yekpare bir taraftarlıktan ya da taraftar kültüründen bahsetmek mümkün değildir. Sanayileşmesini tamamlamış İngiltere gibi ülkelerde futbol işçi sınıfının boş zaman etkinliği olarak ortaya çıkar. Zaman içinde futbol ve taraftarlık kültürü değişir ve futbolda metalaşmaya bağlı olarak yeni tüketici taraftar, taraftarlığın baskın biçimi olarak kabul görür. Buna rağmen, farklı kültürlerin ve sınıfların taraftarlığı yeniden ürettikleri ve çeşitlendirdikleri gerçeğini göz ardı etmek mümkün değildir. Türkiye’de futbol Avrupa’dakinin aksine işçi sınıfı temelli bir tarihe sahip değildir. Elbette Türkiye futbol tarihinde işçi sınıfına dayanan futbol kulüpleri kurulmuştur ama genel eğilim bu yönde değildir. Futbol Osmanlı gayrimüslimleri aracılığıyla seçkin uğraşısı olarak Türkiye’ye gelir ve daha sonra Osmanlı aydınları, gayrimüslim takımlarına reaksiyon olarak Müslüman takımlarını kurarlar. Futbol oynayanlar ve izleyenler eğitilmiş aydın sınıftan oluşur. Türkiye’de endüstriyel futbol, 1950’lerdeki gelişimine bağlı olarak geniş kitlelere yayılır ve popüler bir oyun hâlini alır. Trabzonspor Kulübü ve seyircisi de benzer bir tarihsel sürecin ürünüdür. Trabzon’da futbol 1910’lardan beri oynanır. İlk Rum Lisesi’nin öğrencileri, daha sonra Müslüman öğrenciler tarafından futbol kulüpleri kurulur. 1960’lara gelindiğinde Demokrat Parti hükümetinin 1950’li yıllarda uyguladığı liberal ekonomi politikalarıyla zenginleşen Anadolu sermayesi Anadolu’da yeni kulüplerin kurulmasını sağlar. 1967’de yerel takımların birleşmesi sonucunda Trabzonspor Kulübü kurulur. 1970’lerde yaşanan ekonomik kriz nedeniyle İstanbul kulüplerinin Birinci Lig’deki egemenliği sarsılır ve Anadolu’dan ilk kez bir lig şampiyonu çıkar. Bu şampiyonluğu göğüsleyen ilk Anadolu kulübü Trabzonspor olur.

1980’ler Türkiye’de futbolun önemli dönüşümlerden geçtiği yıllardır. Ekonomik krize çözüm olarak Turgut Özal hükümeti tarafından neo-liberal politikalar benimsenir ve futbol da bu politikalardan nasibini alır. Türkiye futbolu küresel futbol endüstrisine entegre olur. Futbolda metalaşma, ticarileşme ve finansallaşma bir yandan kulüpler ve ligler

arasındaki gelir ve rekabet adaletsizliklerine diğer yandan da taraftarlık kültürünün dönüşmesine neden olur. Böylece Anadolu kulüpleri, İstanbul kulüpleri ile yarışamaz hâle gelir. 2000'lere gelindiğinde futboldaki neoliberalleşme daha görünür olur. 2011'de Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın kurulmasının yanında 6222 sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'un çıkarılmasıyla, neoliberal otoriter devletin futbol aktörleri üzerindeki baskısı ve denetimi daha çok hissedilir.

Böyle bir tarihsel arka plan ve bağlamda, "Trabzonspor taraftarları futbolu ve taraftarlığı nasıl öğreniyor, deneyimliyor ve anlamlandırıyorlar?" sorusu bu kitabın çıkış noktasını oluşturur. Çalışmada genel Trabzonspor taraftarından ziyade, taraftar gruplarına odaklanmayı tercih ediyorum. Taraftar gruplarının anlam üretici aktörler olarak, tribünlerde sergiledikleri bedensel hareketleri ve performansları aracılığıyla metalaşan futbolun yarattığı hem taraftarlar hem de kulüpler arası eşitsizliklere karşı yerel aidiyetlerini yücelttikleri anlatılır ve söylemler ürettiklerini iddia ediyorum. Taraftarlık pratiklerinin toplumsal olarak öğrenildiğini ve eril futbol kültürünün yeniden üretilmesini sağladıklarını da ekliyorum. Bu sorunsal çerçevesinde tartışmaya açtığım kavramlar futbol ve kültürünün metalaşması, sosyal konum, yerellik, mekân aidiyeti, yer sevgisi, toplumsal hafıza, bedensel hareketler, toplumsallaşma, gençlik ve erilliktir.

Niteliksel yöntemi kullandığım bu çalışmanın saha araştırmasını üç aşamada tamamladım. İlk aşamada 2020 yılının Ekim-Aralık ayları arasında ve 2021 yılının Eylül ve Aralık aylarında derinlemesine mülakatları gerçekleştirdim. 2020 yılında yapılan mülakatları, 2021 yılında yaptığım ikinci mülakatlarla revize ettim. Trabzonspor Kulübü'nün taraftar gruplarına (Çılgınlar, Gurbetçi Gençler, Trabzonlu Gençler, Vira, Vakfikebirliiler) üye 17-28 yaş aralığında bulunan katılımcılara tanıdığım öğrenciler ya da taraftar grubu liderleri vasıtasıyla ulaştım. Gençlerle yapılan derinlemesine mülakatlara ek olarak Çılgınlar taraftar grubu lideri ile 14.09.2021 tarihinde Trabzonspor'un taraftar tarihi ve Çılgınlar taraftar grubu hakkında derinlemesine mülakat yaptım. Daha önce yüksek lisans tezi için Trabzonspor taraftar grupları üzerine etnografik saha araştırmasını gerçekleştiren Fatih Samet ile Trabzonspor

tarafatları hakkındaki gözlemleri üzerine derinlikli bir sohbet yaptık ve her iki sahadan da elde edilen verilerin birbirlerini doğruladıklarını tespit ettik. Bu, yaptığım araştırmanın güvenilirliğini kuvvetlendirici bir unsur oldu. Katılımcıların izniyle tüm görüşmeleri ses kayıt cihazıyla kayıt altına aldım. Yaklaşık iki aylık bir sürede de söz konusu ses kayıtlarını yazılı metne dönüştürüp analiz ettim. İkinci aşamada 2021-2022 Türkiye Süper Lig sezonunda stadyumda ve kentte yaptığım gözlemlerimi ve üçüncü aşamada 2021-2022 sezonunda Trabzonspor Kulübü taraftar gruplarının (Çılgınlar, Gurbetçi Gençler, Trabzonlu Gençler ve Vira) Instagram hesaplarından yapmış oldukları görsel, işitsel ve yazılı dokümanları içeren paylaşımları üzerine yaptığım incelemelerimi tamamladım. 2021-2022 sezonunda yapılan gözlem ve taraftar gruplarının sosyal medya paylaşımlarını içeren notlarımı da analize dâhil ettim. Tüm saha verilerini temalara ayırarak sosyolojik bir bakış açısıyla yorumladım. Katılımcıların öne çıkan anlatılarına hiçbir değişiklik yapmadan metin içerisinde yer verdim. Söz konusu alıntılar aktarırken, katılımcıların gerçek isimlerini kullanmamaya özen gösterdim.

Covid-19 salgını nedeniyle derinlemesine mülakat katılımcılarına ulaşmada zorluklarla karşılaştım. Telefon ya da e-mail aracılığıyla iletişim kurmaya çalıştığım katılımcıların bir kısmı randevusuna ya gelmemiş ya da randevuyu önceden reddetmiştir. Yine aynı nedenle bazı katılımcılarla fiziksel ortamda yüz yüze, diğerleri ile Skype, Zoom, WhatsApp gibi programlar aracılığıyla görüntülü görüşmeler yaptım. Bazı görüşmelerde bu durum avantaj sağlamış; katılımcıların odasında bulundurdıkları ve üyesi/taraftarı oldukları taraftar grubu ile kulübe ilişkin sahip oldukları nesneleri gözlemlene şansım oldu. 2020-2021 sezonunda Covid-19 pandemi koşulları nedeniyle taraftarlar pek fazla bir araya gelmedikleri için taraftar gruplarının içine girip gözlem yapmam mümkün olamamıştı. 2021-2022 sezonunda ise yine, bireysel ve gruplarına dâhil olmadan gözlem yapmak durumunda kaldım; çünkü bir kadın araştırmacı olarak grupların içine dâhil edilmedim. İletişime geçtiğim kişilerden buluşma sözü almış olmama rağmen, bir şekilde benimle maç günü buluşmayı reddettiler. Sadece Vira taraftar grubu üyesi Nil ile buluşup birlikte Vira Cafede ve stadyumda vakit geçirebildik.

Kitap üç ana bölümden oluşmaktadır: Trabzonspor'un İstanbul kulüplerine, Trabzonspor taraftarının taraftarlığın kapitalist biçimlerine karşı konumlanması ve Trabzonspor tribünlerinde yeniden üretilen taraftarlık kültürü. Kitabın ilk bölümünde Türkiye'de ve Trabzon'da futbolun tarihsel süreçte geçirmiş olduğu dönüşümlerden, Trabzonspor'un metalaşan ve küreselleşen futbolun yarattığı eşitsizlikleri temsil eden İstanbul kulüplerine karşı konumlanışından, Anadoluluk ve Trabzonluluk özelinde yerelliğin bayraklaştırılmasından ve stadyumların hafıza mekânları olarak inşasından bahsedilecektir. Bu bölüm, taraftarların endüstriyel futbolun kulüpler ve ligler arasında yarattığı eşitsizliklere karşı olan anlatıları üzerine temellenecektir. İkinci bölümde taraftar gruplarının nasıl ortaya çıktığına, metalaşan futbolun ürettiği ve idealize ettiği yeni tüketici taraftar ile birlikte çoğul taraftarlıklara, geleneksel taraftarlığın yeni taraftarlık biçimlerine karşı konumlanışına ve Trabzonsporlu taraftar gruplarının birbirleri ile olan mücadelelerine değinilecektir. Bu bölüm taraftarların seyirci taraftar ile diğer taraftar grupları üzerine ürettikleri anlatılar üzerine temellenecektir. Üçüncü bölümde taraftarlık kültürünün belli başlı özellikleri Trabzonspor tribünlerinden yola çıkılarak ortaya konulacaktır. Taraftarlığın gençlik, toplumsallaşma, bedensel pratikler ve erillik arasındaki ilişkisi tartışılacaktır. Bu bölüm taraftarların taraftarlık kültürü ve performansları üzerine ürettikleri anlatılara dayandırılacaktır.

30 Nisan 2022, Trabzon

FUTBOLDA HİPER-METALAŞMA SÜRECİ VE YERELLİK

*Tek başına bir yıldız
Geceyi aydınlatır
Onurlu tarihimiz
Efsaneyi anlatır
İsyandır Karadeniz
Fırtınadır her yanı
Bordo-mavi Trabzon
Anadolu destanı²*

Türkiye’de Modern Futbolun Gelişimi ve Değişimi: Amatör Futboldan Endüstriyel Futbola

Türkiye’de futbol İngiltere’dekine (ve diğer Avrupa ülkelerindekine) benzer biçimde ortaya çıkmaz. Modern futbol İngiltere’de işçi sınıfının boş zaman etkinliği olarak belirirken, Türkiye’de Osmanlı aydınları eliyle Batı’dan ihraç edilir. Modernleşme Osmanlı aydınları tarafından Batılılaşma şeklinde yorumlandığından futbol da modernleşmenin bir parçası olarak ülkeye getirilir. Bu anlamda Batı’yla ticari ilişkilerini sürdüren Selanik, İstanbul ve İzmir gibi liman kentlerinde ilkin gayrimüslim tüccarlar, daha sonra Müslüman aydınlar tarafından futbolun oynandığı ve futbol kulüplerinin kurulduğu görülür. 20. yüzyılın başında Galatasaray, Fenerbahçe ve Beşiktaş gibi bugün popüler olan spor ku-

2 Trabzonspor 50. Yıl Marşı, Söz-Müzik: Apolas Lermi, 2017.